

K.Ə.DİLBAZI

baş müəllim

e-mail: kamaladilbazi@mail.ru

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

(Bakı şəh., İstiqlaliyyət küç., 6)

İNGİLİS DİLİNDƏ FEİLİ İFADƏLƏRİN TƏDRİSİNƏ DAİR

Açar sözlər: dünya dili, fonetika və qrammatikanın tədrisi, ingilis dilinin tədrisi, inkişaf etdirmək, söz ehtiyatının artırılması.

Ключевые слова: мировой язык, преподавание фонетики и грамматики, преподавание английского языка, развивать, увеличить запас ключевого слова.

Key words: world language, teaching of phonetics and grammar, teaching of English, to develop, increase the keyword reserve.

İngilis dilinin qrammatik-morfoloji strukturu üçün xarakterik olan cəhət ona xas olan analitizmdir (1). Azərbaycan dili sintetik dildir. Buna görə də azərbaycanlı tələbələr ingilis dilini öyrənərkən müəyyən çətinliklər yaranır. Belə ki, onlar sintetik və analitik vasitələrin qarşılıqlı ifadəsi baxımından müəyyən çətinliklər çəkirlər. İngilis dilində sintetik formalar daha az olduğundan bəzi hallarda belə təəssürat yaranır ki, ingilis dilinin qrammatikasını öyrənmək xeyli asandır. Lakin bu ingilis dilinin qrammatikasını asanlaşdırmaq əvəzinə dilin morfoloji – sintetik formalarının azlığı onu bir qədər də çətinləşdirir. Dünyanın aparıcı dili olan ingilis dilində söz birləşmələri və cümlədə sözlər arasında sintaktik–qrammatik əlaqələr köməkçi fellər, sözlülər, artikl və digər vasitələrlə ifadə edilir (2). Bəzən cümlələrin və feili tərkibli ifadələrin tərcüməsi zamanı bir sıra çətinliklər yaranır. Çünki ingilis dilindəki bu analitik vasitələrin əksəriyyətinin Azərbaycan dilində birbaşa qarşılığı olmadığı üçün onları düzgün ifadə etmək əksər hallarda çətin və ya qeyri-mümkün olur. Azərbaycan dilində mövcud olan altı hal əvəzinə ingilis dilində cəmi iki hal vardır: ümumi və yiyəlik hal. Azərbaycan dilindəki mənalar ingilis dilində analitik vasitələrlə artikl, sözlü, köməkçi sözlər, bağlayıcı, modal feillər və söz sırası ilə ifadə edilir. Azərbaycan dilində yiyəlik halda olan isim bəzən ingilis dilində ümumi hal ilə ifadə edilir. Bu tələbələr üçün bir sıra çətinliklər yaradır. Ana dilimizdən fərqli olaraq ingilis dilində ismin müstəqil yiyəlik hal deyilən forması var ki, bu hal təkdə ‘s, cəmdə isə s’ vasitəsilə düzəldilir. Müstəqil yiyəlik haldan sonra mənsub olduğu isim işlədilmir və cümlənin müstəqil bir üzvü olur. Azərbaycan dilində yönlük halda olan isim istiqamət bildirir və **-a,-ə** və ya **-ya, -yə** şəkilçiləri ilə ifadə edilir, cümlədə tamamlıq və ya yer zərfliyi olur. İngilis dilində isə istiqamət bildirən “to” sözlü və bəzən də sadəcə olaraq söz sırası ilə öz əksini tapır. Yerlik hal hərəkətin icra olunduğu yeri bildirir və ismin sonuna **-da, -də** şəkilçisinin artırılması yolu ilə düzəlir. Azərbaycan dilində cümlədə tamamlıq, yer zərfliyi və xəbər funksiyasında işlədilir. İngilis dilində bu hal “in, on, at, under, down” və sair kimi müxtəlif sözlülərlə ifadə edilir (3). Azərbaycan dili sintetik dil olduğu üçün hal şəkilçilərinin ifadə etdiyi qrammatik mənalar müasir ingilis dilində analitik ifadə vasitələrindən sözlü və söz sırası, nadir hallarda isə sintetik formalarla – şəkilçilərlə ifadə edilir. İngilis dili dərslərində söz və ifadələrin öyrənilməsinə, tələbələrin söz ehtiyatının inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu mənada feili tərkibli ifadələrin daha geniş şəkildə öyrənilməsi ingilis dili dərslərində əsas yerlərdən birini tutur. Feili tərkibli ifadələri lazımi səviyyədə öyrənmək heç də asan deyildir. Çünki bəzən onun mənası nə feildən, nə də onu müşayət edən sözlüdən asılı olmur (5). Ona görə də bütövlükdə söz birləşməsinin mənasını bilmək daha vacibdir. İngilis dilində hal kateqoriyası az olduğundan sözlər arasındakı əlaqə əsasən sözlülər vasitəsilə

düzəlidir. Sözlər ismin qarşısında gələrsə, əsasən hal şəkilçilərini əvəz edir, feildən sonra gələrsə, feilin mənasını daşıyır. İfadə etdikləri mənaya görə sözləri dörd yerə bölmək olar:

1. Yer bildirənlər: in, on, at, opposite.
2. Zaman bildirənlər: in, on, at, after, before.
3. İstiqamət bildirənlər: to, into, along, from.
4. Mücərrəd əlaqə bildirənlər: with, by, about.

“On” sözlü əslində özünün nominativ mənasında əşyanın nəyinsə üzərində yerləşdiyini ifadə edir. Lakin bu sözlü feili tərkibli konstruksiyalarda əsasən “davam etmək” mənasında işlənir. “Into” sözlü nəyinsə içərisində olmaq mənasında işlənsə də, feillərə qoşulduqda feilin mənasına uyğun olaraq əsasən “nəyə isə qoşulmaq” mənasında işləyə bilər. “Out” bəzən “nəyinsə baş verməsi, nəyinsə başa çatması, nəyinsə qərara alınması” mənasında işlənir. “In” sözlü şəxsin və ya əşyanın nəyinsə daxilində, müəyyən bir yerdə, sərhədləri olan bir ərazidə olduğunu bildirir (4). Həmin ərazi yer zərfi funksiyasında işlənir. Yaxşı olar ki, misallara müraciət edək:

Go on – continue. Continue doing it. Go on doing it.

Get on – I’ll come back. I’ll return. I got on the bus. It was overcrowded. I get on well with my neighbors (we have good relationships).

Carry on – carry on working on this project!

Bu misallarda “on” sözlü eyni olsa da, feillər müxtəlifdir. Lakin “go on” və “carry on” birləşmələri “davam etmək”, “get on” isə “minmək” mənasında işlənir. Gördüyümüz kimi feil birinci halda birləşməyə heç bir mənə əlavə etməsə də, ikinci halda, yəni “get on” birləşməsində ona tamamilə başqa mənə verir.

Break down – if something doing stops working. His car broke down.

Get down – He doesn’t have enough money to get by (to have all the necessary things for a living). This situation is so unpleasant. It really get me down (It makes me feel depressed). Birinci ifadə “break down” “xarab olmaq” mənası versə də, ikinci söz birləşməsi “get down” tamamilə başqa, yəni “depresiyaya uğramaq” mənasında işlənir.

Give up – I give up smoking. I stopped smoking. He stopped drinking alcohol.

Take up – I took up tennis. I started playing tennis.

Catch up – You missed some English lessons. You fill that you don’t have enough knowledge and other students know it better than you. I’d like to catch up with my classmates.

Keep up – You feel that you don’t have enough progress in comparison with other. You can, say I’d like to keep up with them. Keep up the good work.

Bring up – I was brought up by my uncle.

Wake up – First you wake up (you sleep and then you open your eyes). He lies in bed for some time and then you get up. Personally, I don’t like getting up early. I’m a bit lazy.

Misallarda altı ifadə verilmişdir. Birinci ifadə “əl çəkmək” mənasında işlənsə də, ikinci “başlamaq”, üçüncü və dördüncü “çatmaq”, beşinci “tərbiyə olunmaq”, nəhayət, altıncı isə “oyanmaq” mənasını verir.

Call off – cancel. They cancelled the meeting. They called off the meeting. Birləşmədə sözlü fərdən fərqli olaraq özünün nominativ mənasını qoruyub saxlamışdır. Nəticədə ifadə “təxirə salmaq və ya ləğv etmək” mənasında işlənir.

Misallardan görüldüyü kimi birləşmələrin mənasının formalaşmasında hər iki komponent iştirak edir. Nəticədə əsas mənə sözlükdən asılı olaraq dəyişir. Bütün ifadələrdə eyni feil (to get) iştirak edir.

Be back – I’ll be back. I’ll return. Don’t worry! I’ll be back in a minute. I’ll come soon.

Look back – Looking back, I understand that I’ve made lots of mistakes in my life (I try to analyze the past)

Call back – I look down on him: He is so lazy and he doesn't want to do anything to change his life (You don't respect him / You disrespect him). I'm busy at the moment. I'll call you back.

Yuxarıdakı söz birləşmələrinin mənalarının formalaşmasında hər bir elementin nominativ mənası iştirak edir.

Fill in – Fill in the gaps. Fill in the form.

Look in – I'm going to look in (I'm going to visit you for a short time).

Birinci ifadə “doldurmaq”, ikinci isə “nəzər salmaq, səfər etmək” mənasında işlənir. Fall behind – I can't keep up with the rest of the class. I need to study much harder.

Run out of – I've run out of money. I have no money. We've run out of time (We have no time).

Watch out – There is a car coming! Look out! Watch out.

Come across – This word is new for me. I've never come across this word before.

Look after – I look after my grandmother. She is 89 (take care of).

Bu misallarda nə feil, nə də sözünü eynidir. Ona görə də onlar Azərbaycan dilində bir-birindən fərqli mənalar ifadə edir.

Look back - I understand that I've made lots of mistakes in my life (I try to analyze the past).

I look forward to your reply. I'm waiting for your reply with impatience.

Look into (investigate) – The police looked into crime (they tried to analyze it and find the cause of the crime).

Birinci birləşmə ana dilimizdə “geriyə baxmaq, keçmişə nəzər salmaq”, ikinci “səbirsizliklə gözləmək”, üçüncü isə “tədqiq etmək” mənasında işlənir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, feili tərkibli ifadələrin mənalarının araşdırılmasında həmin ifadəni təşkil edən fel və sözünülər müəyyən qədər öz mənalarını qoruyub saxlayır. Belə ki, əksər feili ifadələrin mənalarının formalaşmasında onu təşkil edən feil və sözünülərin rolu da nılmazdır. Feili ifadələrin tərkibində qeyd olunan komponentlər özlərinin nominativ, derivativ, məcazi mənalarında işlənir. Bu ifadələrin öyrənilməsi əslində tələbələrin şifahi nitqinin inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Ona görə də ingilis dili dərslərində feili ifadələrin uğurlu tədrisi daim dərş prosesində müəllimlərin diqqət mərkəzində olmalıdır. Dilin əsas funksiyası ünsiyyət vasitəsi olduğundan şifahi nitqə yiyələnmək tədrisin başlıca məqsədlərindən biri hesab edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Васильев А. Английский: правила произношения и чтения, грамматика, разговорный язык. М., 2005.
2. Ильченко В.В. Фразовые глаголы в английском языке. М., 2015
3. Голицына Н.Ю. Фразовые глаголы английского языка. М., 2017.
4. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского. М. 2014.
5. Murat Ozgen, Ozgun Koşaner. On phrasal and prepositional verbs projections in Turkish. – Open Journal of Modern Linguistics. Vol.5 N 6. Izmir, Turkey, 2015.

К.А.Дилбази

Преподавание глагольных фраз на английском языке

Резюме

В современном мире особое значение приобретает преподавание иностранных языков, особенно английского. В настоящее время английский играет роль своеобразного мирового языка. Однако преподавание английского языка в правильном направлении возлагает на учителей, особые обязанности. Очень трудно ответить на этот вопрос. Хотя большинство наших студентов успешно окончили университет, они не могут свободно говорить по-английски.

Почему это так? На самом деле преподавание английского языка иногда искажается учителями. Таким образом, обучение английскому языку в высшей школе должно осуществляться в направлении овладения устной речью. Поскольку язык является средством общения, важно уделить внимание изучению устной речи.

Фразовые глаголы (phrasal verbs) состоят из двух или более слов. Обычно в состав входят глагол и предлог, каждый из которых имеет определенную роль. Предлог «on» используется в своем прямом значении, указывая на расположение предмета на поверхности, но в данном случае этот предлог в глагольной конструкции используется в основном в значении «продолжать». Предлог «off» указывает на отсутствие чего-то, на удаление чего-либо от предмета. Фразовые глаголы указывают на окончание, завершение чего-то. Хотя предлог «into» используется в значении «внутри», будучи в составе глагола используется соответственно значению глагола в значении присоединения к чему-то. Предлог «up» выражает значение роста, увеличения чего-либо и в составе словосочетания, содержащего глагол используется в одном из своих основных значений. Развитие устной речи является основной целью обучения английскому языку, а потому изучение фразовых глаголов имеет особенное значение.

K.A.Dilbazi

Teaching of phrasal verbs in English

Summary

In the modern world, the teaching of foreign languages, especially English, is of particular importance. Currently, English plays the role of the world language. Special attention is paid to the teaching of English at our university. However, teaching English in the right direction puts special responsibilities on us teachers. Is teaching English in the right direction today? It is very difficult to answer this question. Although most of our students have successfully graduated from university, they cannot speak English fluently. Why is this so? In fact, English language teaching is sometimes distorted by teachers. The teaching of English in higher education should be carried out in the direction of mastering oral speech. Since language is a means of communication, it is important to pay attention to the study of oral speech.

Phrasal verbs are expressions made of two or more words, usually a verb and a preposition are often used to make a more advanced verb easier to understand. Preposition “on” think of being physically “on” connected with or touching the surface of something. ”Off” - think of separating, moving away from or leaving something. “Into” – think of entering of joining something. “Out” – think of something expiring, happening or concluding. ”Up” – think of increasing or arriving at something. The investigation proves, that the components of the phrasal verbs take part in one of their main meanings. The main purpose of the teaching of the English language is to develop oral speech that’s why it’s very important to learn the phrasal verbs in this language.

Rəyçi: filol.f.d., dos. X.Hacıyeva

Redaksiyaya daxil olub: 22.06.2022